

Research Paper

Received:
23 April 2024
Revised:
23 July 2024
Accepted:
09 October 2024
Published:
19 February 2025

Investigating corruption bottlenecks in economic and contracting centers

Ali khoshash *¹ | Moheballi Dehghani ²

Abstract

Considering the fact that financial and economic corruption has become a global problem today and all the countries of the world are not safe from its destructive consequences, the discussion about the measures and measures that can prevent the occurrence of such a problem is doubly important. find The purpose of this article is to identify corruption bottlenecks in economic and contracting centers. The research method used is a sequential exploratory mix using qualitative and quantitative tools; So, in the qualitative part, the interview method was used, and in the quantitative part, the descriptive and survey method was used. The statistical population of the current research in the qualitative stage was managers and experts of economic and contracting centers, and in this stage, judgmental and deliberate sampling method was used; In-depth interviews were conducted with 12 experts and managers of economic and contracting centers. After analyzing the interviews using the method of content analysis and extracting codes, the design indicators of the questionnaire were determined in the form of the causes of corruption in economic and contracting centers. The results of the research showed that all factors extracted from the qualitative stage are known as bottlenecks of corruption in economic and contracting centers. In the ranking, organizational and individual factors are effective in the occurrence of corruption in economic and contracting centers.

Keywords: Preventive measures (crime prevention), bottleneck of corruption, factors affecting corruption, fight against corruption, economic centers and contracting.

1. Corresponding Author: Master's degree, Accounting, Faculty of Management and Strategic Planning, Imam Hossein (AS) University, Tehran, Iran. khoshash1976@gmail.com
2. Assistant Professor, Faculty of Management and Economics, Imam Hossein University, Tehran, Iran.

Publisher: Imam Hussein University

© Authors

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0).

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۰۲/۰۴

تاریخ بازنگری:

۱۴۰۳/۰۵/۰۲

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۷/۱۸

تاریخ انتشار:

۱۴۰۳/۱۲/۰۱

بررسی گلوگاه‌های فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری

علی خوش باش^{۱*} | محبعلی دهقانی^۲

چکیده

باتوجه به این واقعیت که فساد مالی و اقتصادی امروز به معضلی جهانی تبدیل شده است و کلیه کشورهای جهان از پیامدهای مخرب آن در امان نمی‌باشند، بحث در خصوص اقدامات و تدابیری که بتواند از بروز چنین معضلی پیشگیری نماید، اهمیتی دوچندان می‌یابد. هدف این مقاله شناسایی گلوگاه‌های فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری است. روش تحقیق مورد استفاده، آمیخته متوالی اکتشافی با استفاده از ابزارهای کیفی و کمی است؛ به‌طوری که در بخش کیفی از روش مصاحبه و در بخش کمی از روش توصیفی و پیمایشی استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر در مرحله کیفی مدیران و خبرگان مراکز اقتصادی و پیمانکاری بودند و در این مرحله از روش نمونه‌گیری قضاوتی استفاده شد که با ۱۲ نفر از خبرگان و مدیران مراکز اقتصادی و پیمانکاری مصاحبه‌های عمیق صورت گرفته است. پژوهش حاضر پس از تحلیل مصاحبه‌ها با استفاده از شیوه تحلیل محتوا و استخراج کدها، شاخص‌های طراحی پرسش‌نامه در قالب علل بروز فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری مشخص گردید. نتایج پژوهش نشان داد که همه عوامل استخراج شده از مرحله کیفی، به‌عنوان گلوگاه‌های فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری شناخته می‌شوند در رتبه‌بندی نیز عوامل سازمانی و فردی در بروز فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری مؤثر می‌باشند.

کلیدواژه‌ها: تدابیر پیشگیرانه (پیشگیری از وقوع جرم)، گلوگاه فساد، عوامل مؤثر بر فساد، مبارزه با فساد، مراکز اقتصادی و پیمانکاری.

۱. نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد، حسابداری، دانشکده مدیریت و برنامه ریزی راهبردی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.
khoshash1976@gmail.com

۲. استادیار، دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، تهران، ایران.

مقدمه و بیان مسئله

مراکز اقتصادی و پیمانکاری نقش حیاتی در توسعه اقتصادی یک کشور و اجرای پروژه‌های عمرانی و صنعتی دارند؛ اما متأسفانه برخی از این مؤسسات با مشکلات فساد مواجه هستند. فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری می‌تواند منجر به ضررهای اقتصادی عظیمی شود و اثرات منفی روی توسعه پایدار و عدالت اجتماعی داشته باشد؛ بنابراین شناسایی گلوگاه‌های فساد در این مراکز از اهمیت بالایی برخوردار است. هدف تحقیق شناسایی گلوگاه‌های فساد در شرکت‌ها و مؤسسات پیمانکاری و راه‌های مبارزه با آن است.

تعریف فساد

تعریف لغوی فساد در فرهنگ معین تباه‌شدن، متلاشی‌شدن، ازبین‌رفتن، تباهی، خرابی، نابودی، فتنه، آشوب، لهو و لعب، کینه و دشمنی است. (نوروزی و همکاران، ۱۳۹۷)

در فرهنگ انگلیسی آکسفورد، فساد به معنی رفتار متقلبانه و غیرقانونی افراد و به طور خاص مأموران دولتی می‌باشد و لغت فساد مالی از ریشه لاتین به معنی شکستن یا نقض کردن است و آنچه شکسته یا نقض می‌شود می‌تواند شیوه رفتار اخلاقی، اجتماعی و یا مقررات اداری باشد. ریشه واژه فساد مالی از دو لغت لاتین دیگر نیز نقل شده؛ اولی به معنای نقض کردن و دومی به معنای فساد اخلاقی، رفتار نابکار، تعفن آمیز یا فاسد، آورده شده است. (رشیدی، رئیس، ۱۳۹۶)

در فرهنگ حقوقی، ذیل لغت فساد دو تعریف آمده است: ۱- گمراهی، تباهی یا معیوب کردن کمال، درستی و اصول اخلاقی، به‌ویژه اخلال در امر انجام صحیح وظایف از سوی یک کارمند دولت به واسطه رشوه ۲- عمل انجام‌دادن برخی کارها باهدف دادن برخی امتیازها در تناقض با وظیفه کارمند و حقوق دیگران، سوءاستفاده کارمند از مقام و موقعیت برای ایجاد منافع، خواه برای خود یا دیگری بر خلاف حقوق سایرین؛ اما معادل Corruption در زبان فارسی کلمه «فساد» به لحاظ لغوی یک کلمه عربی است که از ریشه فسد، به معنی خرابی، خروج هر چیز از حالت طبیعی و درست آن و ضد صالح به کاررفته است. همچنین در فرهنگ لغت عربی، واژه فسد به معنی خلاف مصلحت بر می‌گردد و جمع آن مفاسد است. (جعفریه، طاهرپور کلانتری، ۱۳۹۳)

در علم حقوق نیز فساد در مقابل صحت قرار گرفته و آن صفتی است که به اعتبار آن صفت، آن عمل نمی‌تواند دارای آثار قانونی باشد. از نظر حقوقی فساد با یک فرد و یا یک عمل مجرمانه قابل شناسایی نیست. زمانی که به یک متن قانون مرجوع می‌شود، فساد یک عنوان عمومی برای یک گروه مختلف و خاص اعمال جزایی است؛ بنابراین مطابق این اسناد یک تعریف قانونی مناسب از فساد عبارت است از «فهرستی از رفتارهای جرم‌انگاری شده به وسیله قانون تحت عنوان فساد» (رشیدی، رئیس، ۱۳۹۶).

مبانی نظری پژوهش

تعریف فساد مالی

فساد مالی بر اساس فرهنگ و ارزش‌های مورد قبول هر جامعه تعریف می‌شود؛ بنابراین تعاریف مختلف فراوانی از این امر وجود دارد. فساد مالی به عنوان هر نوع تصرف غیرقانونی در اموال دولتی، سوءاستفاده از موقعیت و استفاده غیرقانونی از اختیارات و قدرت در جهت استفاده از امکانات مالی تعریف می‌شود (منصوری و همکاران، ۱۳۹۶).

فساد اداری بر اساس تعریف سازمان شفافیت بین‌المللی، آن دسته از فعالیت‌های کارکنان و مسئولان دولت را شامل می‌شود که اولاً به منافع عمومی لطمه بزنند و ثانیاً هدف از انجام آن، رساندن فایده به عامل (کارمند اقدام‌کننده) یا به شخص دیگر باشد (شفیعی و همکاران، ۱۳۹۶). رزآکرم (۱۹۷۸) کینگارد (۱۹۸۸) و شیلفر و ویشنی (۱۹۹۳) فساد مالی را پرداخت غیرقانونی کارگزاران بخش عمومی برای کسب منفعتی که استحقاقش را ندارند یا سوءاستفاده کارمندان دولت برای منفعت خصوصی تعریف می‌کنند (سامتی و همکاران، ۱۳۸۵).

هوگ و مونم (۲۰۱۶) نیز به پیروی از شیلفر و ویشنی (۱۹۹۳) فساد مالی را «استفاده از امکانات دولتی برای کسب منافع شخصی غیرمجاز» تعریف کرده‌اند (کریمی‌پور، مهدوی، ۱۳۹۴).

انواع فساد اقتصادی

صورت‌های مختلفی از فساد اقتصادی وجود دارد که ممکن است آشکارا و یا به طور مخفیانه باشد. ممکن است فساد اقتصادی باهدف کسب منافع شخصی و یا از روی کینه صورت بگیرد.

در هر صورت مشتری و مصرف‌کننده هزینه فساد اقتصادی را می‌پردازد. فساد رقابت را فرومی‌نشاند و بازار آزاد را واژگون می‌سازد.

رشوه: رشوه رایج‌ترین نوع فساد در کسب و کار است. رشوه می‌تواند بین دو فرد و یا یک فرد و یک سازمان عمومی اتفاق بیفتد. رشوه انواع مختلفی دارد. برخی اوقات که به آن پول چرب می‌گویند، کارکنان پیش از اینکه در مورد کاری تعهد کنند یا مجوزی صادر نمایند از طرف مقابل پول دریافت می‌کنند (سگراوز).

کلاهبرداری: کلاهبرداری نوع دیگری از فساد اقتصادی است که اعضای یک شرکت از آن برای منافع شخصی سوءاستفاده می‌کنند. این نوع از کلاهبرداری هم در بخش‌های عمومی و هم در بخش‌های خصوصی دیده می‌شود (سگراوز).

کلاهبرداری بردن مال غیر با توسل به وسایل متقلبانه است و به لحاظ تسلط بر مال غیر با سرقت و خیانت در امانت مشابه است؛ اما دارای خصوصیات ویژه‌ای است که آن را از جرایم مذکور جدا می‌کند.

علل سازمانی وقوع فساد: نبود شفافیت کافی و نظام پاسخ‌گویی، فقدان شایستگی در میان کارکنان فنی، عدم وجود سرپرستی مؤثر، متناسب نبودن تسهیلات.

علل اجتماعی وقوع فساد: وابستگی مذهبی، ارزش‌های سنتی مثل فرهنگ هدیه‌دادن، سطح تحصیلات مسئولان دولتی، نبود جامعه تحصیل کرده و سرزنده، نوسانات اجتماعی مسئولان مبارزه با فساد. (جعفریه، طاهرپور کلانتری، ۱۳۹۳)

شاخص‌های فساد

در سال‌های اخیر در کشورها به آثار اقتصادی فساد بیشترین توجه معطوف شده است. در این ارتباط عده‌ای در مطالعات مختلف نشان داده‌اند که عوامل اصلی که فساد را در جامعه افزایش می‌دهند عبارت‌اند از: بوروکراسی، سطح کم دستمزدهای بخش دولتی، نقش قوانین به‌ویژه قوانین ضدفساد، در دسترس بودن منابع طبیعی، درجه رقابت، تجارت آزاد و همچنین سیاست صنعتی کشورها. در مقابل عده‌ای دیگر توجه خود را به آثار و عواقب فساد متمرکز کرده‌اند؛

به عبارت دیگر در گزارشات خود نشان داده‌اند که فساد بر روی رشد اقتصادی، سرمایه‌گذاری دولتی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی، نابرابری در آمد و فقر مؤثر است.

سازمان بین‌المللی شفافیت (TI) باهدف مبارزه با فساد تأسیس شد. این سازمان به صورت هر دو سال یک‌بار اجلاسی با عنوان IACC برگزار می‌کند. نخستین اجلاس در رابطه با مبارزه با فساد در سال (۱۹۸۱) با حضور ۳۰ نماینده از کشورهای مختلف جهان در آمریکا و دهمین اجلاس در سال (۲۰۰۱) و با حضور ۱۶۰ نماینده از کشورهای مختلف جهان در چک برگزار شد (محنت‌فر، ۱۳۸۷). پانزدهمین دوره این اجلاس نیز در نوامبر سال (۲۰۱۲) در برزیل و با محوریت قانون معافیت از مجازات برگزار شد.

از جمله نتایج این دوره می‌توان به تأکید بر اهمیت مهار جریان‌های مالی غیرقانونی، اطمینان از وجود شفافیت کافی در دستگاه‌های اقتصادی و مالی، شفافیت در تصمیم‌گیری، حمایت از پایان دادن به معافیت از مجازات، پاسخ‌گو بودن و اصل قرارداد حق بشر، تلاش برای مبارزه با فساد در ورزش و آموزش، اهمیت به نقش فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی در مبارزه با فساد و اهمیت آموزش نسل آینده در مورد فساد اشاره کرد (وبگاه رسمی پانزدهمین دوره اجلاس مبارزه با فساد، ۲۰۱۲).

شاخص فساد مالی نخستین بار توسط سازمان بین‌المللی شفافیت^۱ TI در سال ۱۹۹۵ منتشر شد. این سازمان، شاخص فساد را مانند سایر متغیرهای اقتصاد اندازه‌گیری و معرفی کرد. شاخص فساد و یا CPI^۲ میزان فساد را از صفر تا (۱۰) نشان می‌دهد. براساس این شاخص، صفر بیشترین فساد و (۱۰) کمترین فساد را نشان می‌دهد.

به عنوان مثال، در سال (۲۰۰۱) فنلاند با نمره (۹/۹) به عنوان پاکترین کشور و بنگلادش با نمره (۰/۴) بیشترین فساد را در بین کشورهای مختلف جهان به خود اختصاص داده‌اند. این سازمان در سال (۲۰۰۷) شاخص فساد را برای (۱۸۰) کشور جهان بررسی کرده است. در این سال، کشورهای دانمارک، فنلاند و سنگاپور با شاخص عددی یک و بالاترین نمره از (۱۰) یعنی نمره (۴/۹) دارای کمترین میزان فساد بوده‌اند. کشورهای میانمار و سومالی با شاخص عددی رتبه (۱۷۹) و نمره (۱/۴) از (۱۰) بیشترین میزان فساد را داشته‌اند.

1. Embezzlement
2. Kickbacks

جمهوری اسلامی ایران با شاخص عددی رتبه (۱۳۱)، نمره (۲/۵) را از (۱۰) دارا بوده است؛ این شاخص برای کشور شاخص مناسبی جهت دستیابی به توسعه که مدنظر دولت در چشم‌انداز بیست ساله کشور می‌باشد نیست و شاید مانع اساسی در رشد و توسعه اقتصادی کشور تلقی شود. افغانستان با شاخص عددی رتبه (۱۷۲) و نمره (۱/۸) از (۱۰) این کشور را نزدیک به چاد و سودان قرار داده است. کشورهای تاجیکستان، آذربایجان، بلاروس، قرقیزستان، لیبیا و زیمبابوه دارای شاخص عددی (۱۵۰) می‌باشند که وضعیت مناسبی نمی‌باشد. در میان کشورهای خاورمیانه، قطر با شاخص (۳۲) دارای کمترین میزان فساد مالی و عراق با شاخص (۱۷۸) دارای بیشترین میزان فساد مالی و اداری در حوزه اقتصادی می‌باشند.

دفتر نخست‌وزیری کره جنوبی، علل شکل‌گیری فساد را در این کشور به سه گروه زیر تقسیم‌بندی کرده است:

- ۱- عوامل سازمانی و اداری: مقررات غیرواقع‌بینانه یا غیرضرور تعاریف و استانداردهای عملیاتی مبهم در قوانین و مقررات رویه‌های اداری پیچیده و بغرنج حقوق و دستمزد پایین کارکنان دولتی.
- ۲- عوامل فرهنگی و اجتماعی: زد و بندهای میان سیاست‌مداران، مقامات دولتی و تجار ساختار اجتماعی که از مقامات اداری و دولتی حمایت و برای آنان امتیاز ویژه قائل است. محیط فرهنگی که رفتارهای غیرمعقول و افراطی در هدیه دادن، تبریک و تسلیت گفتن را ترغیب می‌کند.
- ۳- عوامل روان‌شناختی و گرایشی: سطح پایین اخلاقیات و درستی در ادارات دولتی، رواج خودگرایی، خویشاوند مداری، منطقه‌گرایی و گروه‌های علمی در جامعه. (ره‌نورد و همکاران، ۱۳۸۸)

همین‌طور، پورغفاری و همکاران (۱۳۹۳) عوامل مؤثر بر فساد مالی را از نگاه کارکنان بانک‌ها و مؤسسات مالی استان خوزستان، از طریق مصاحبه و پرسش‌نامه بررسی کردند که نشان داد افزایش تمایل به گزارش کمی به مافوق (آمار صوری)، وجود جو قانون‌شکنی، افزایش تمایل مسئولان به کتمان تخلف اداری، بی‌توجهی به جابه‌جایی به موقع کارکنان مالی و زمان‌بر بودن فرآیند رسیدگی به جرم در میان ابعاد سازمانی بالاترین بار عاملی را به خود اختصاص دادند. همچنین فردگرا شدن جامعه، بالا بودن سطح توقعات خانواده، پایین بودن هزینه‌های اجتماعی فساد

در جامعه و عدم اطلاع‌رسانی به عموم در خصوص انواع جرایم و مجازات آنها بالاترین بار عاملی را در بعد فرهنگی و اجتماعی به خود اختصاص دادند (کریمی‌پور، مهدوی، ۱۳۹۶)

عوامل مؤثر بر فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری:

عواملی که در بروز فساد در مؤسسات پیمانکاری تأثیرگذارند شامل نظام قراردادهای، نظام حسابرسی و بازرسی، عدم شفافیت در فرآیندهای تصمیم‌گیری، نقص در نظارت و کنترل، وجود تعارض منافع و سایر عوامل مرتبط است. در این قسمت، عوامل مذکور به طور جامع مورد بررسی و تحلیل قرار می‌گیرند.

ابزار و روش‌های شناسایی گلوگاه‌های فساد:

ابزار و روش‌های شناسایی گلوگاه‌های فساد در مؤسسات پیمانکاری عبارت‌اند از:
الف- تحلیل ریسک: تحلیل ریسک یکی از روش‌های مهم در شناسایی گلوگاه‌های فساد است. این روش شامل ارزیابی ریسک‌های محتمل فساد، شناسایی نقاط ضعف در دستگاه‌ها و فرایندها، تحلیل عوامل مؤثر بر فساد، تعیین احتمال و تأثیر ریسک‌ها برای انتخاب و اولویت‌بندی نقاط ضعف می‌باشد.

ب- آزمون‌های داخلی و خارجی: آزمون‌های داخلی و خارجی نیز می‌توانند در شناسایی گلوگاه‌های فساد مؤثر باشند. این آزمون‌ها شامل بررسی اقلام مالی، حسابداری و مالیاتی، ارزیابی فرآیندهای داخلی و کنترل‌ها، ارزیابی روش‌های خرید و تأمین و بررسی مدارک و اطلاعات دریافتی از شرکای تجاری و سازمان‌های مرتبط است.

ج- ایجاد نظام حسابرسی و بازرسی قوی: استقرار نظام حسابرسی و بازرسی قوی در مؤسسات پیمانکاری می‌تواند به شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. این نظام شامل بررسی و ارزیابی صحت و کارایی دستگاه‌ها و فرآیندهای داخلی، آزمون نمونه‌های انتخابی، بررسی ترازنامه و گزارش‌های مالی و ایجاد سازوکارهای گزارش‌دهی فساد می‌باشد.

د- ارتقاء شفافیت و افزایش نظارت: ارتقاء شفافیت در فرآیندهای تصمیم‌گیری و عملکرد مؤسسات پیمانکاری می‌تواند به شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. این ارتقاء شفافیت، شامل

انتشار اطلاعات مربوط به قراردادها، فرآیندهای استخدام و نیازمندی‌ها، گزارش‌های مالی و عملکرد و نیز قوانین و مقررات مرتبط با فعالیت‌های پیمانکاری است. همچنین افزایش نظارت و کنترل بر فرایندها و فعالیت‌های مؤسسات پیمانکاری، از طریق سازوکارهای نظارتی و بازرسی منظم می‌تواند به شناسایی و پیشگیری از فساد کمک کند.

ه- تربیت و آموزش کارکنان: تربیت و آموزش کارکنان مؤسسات پیمانکاری، در زمینه شناسایی و پیشگیری از فساد بسیار مهم است. آموزش کارکنان درباره قوانین و مقررات مرتبط با مبارزه با فساد، اخلاق حرفه‌ای، شناسایی رفتارهای مشکوک، ارتقاء شفافیت و نظارت و گزارش‌دهی فساد می‌تواند کارکنان را برای مقابله با گلوگاه‌های فساد آماده سازد.

یکی از مهم‌ترین علل شیوع و پایداری فساد در تمام جوامع مربوط به سطح اقتصاد خرد یا پایین بودن سطح دستمزدها و حقوق در بخش عمومی یا دولتی است که باعث می‌شود افراد راه‌های غیرقانونی را در تأمین معاش خود طی کنند. همچنین فقر یکی از مهم‌ترین علل شکل‌گیری و زمینه‌ساز مفاسد است. تورم روزافزون و روند دائمی نزول قدرت خرید و افزایش بیکاری، مردم را به کسب درآمدهای سهل‌الوصول و فعالیت‌های فاسد ترغیب می‌کند. نتایج یک مطالعه انجام شده در ایران نشان می‌دهد بودجه دولت و تورم، از جمله متغیرهایی می‌باشند که در افزایش فساد مالی مؤثر هستند. افزایش بودجه دولت، با توجه به دولتی بودن بخش بزرگی از فعالیت‌ها در کشور به طور چشمگیری باعث افزایش مفاسد مالی و پرونده‌های اختلاس، ارتشا و جعل شده است. تورم فزاینده، جو نامطمئنی را ایجاد و نرخ تنزیل را در رجحان یک کارمند افزایش می‌دهد. این مسئله باعث می‌شود که کارمندان برای حداکثر کردن مطلوبیت خود، نهایت سوءاستفاده از امکانات و موقعیت‌های موجود را داشته باشند. کارمندان دولت نسبت به آینده با شک و تردید مواجه هستند و سعی خواهند کرد با ایجاد پشتوانه‌های محکم در دوران تصدی خود، نسبت به آینده اطمینان بیشتری کسب کنند (جمالی اسگویی و همکاران، ۱۳۹۸).

(صامتی و همکاران ۱۳۸۵) در مقاله‌ای، سلب آزادی اقتصادی از طریق دخالت بیش از حد دولت و نهادهای مرتبط را یکی از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز گسترش فساد مالی در سطح خرد و کلان می‌دانند (صباحی، ملک‌الساداتی، ۱۳۸۸).

نتایج بیانگر اثر مثبت و معنادار سه جزء اصلی آزادی اقتصادی (ساختار قضایی و امنیت حقوق مالکیت، پول سالم، آزادی مبادله با خارجی‌ها) و اثر بی‌معنی دو جزء دیگر (اندازه دولت و قوانین و مقررات) بر فساد مالی است (سامتی و همکاران، ۱۳۸۵).

یکی از بخش‌های اصلی شاخص آزادی اقتصادی، اندازه دولت است. نقش دولت در فساد مالی بسیار تعیین‌کننده است. گری بکر برنده جایزه نوبل اقتصاد در بیان افراطی و حدی می‌گوید: در صورت حذف دولت، فساد مالی از بین می‌رود. این جمله با تعاریف فساد مالی کاملاً مطابقت دارد؛ زیرا همان‌گونه که بیان شد، فساد مالی استفاده از پست دولتی برای به‌دست آوردن منافع شخصی است و اگر بخش دولتی وجود نداشته باشد، فساد صورت نمی‌گیرد. البته در شرایط واقعی چنین امری محال است و بکر فقط در صدد بیان اهمیت فوق‌العاده دولت در ایجاد فساد مالی بوده است. نکته مهم اینکه صرف اندازه و مداخله دولت نمی‌تواند عامل مؤثر در فساد مالی باشد، چه‌بسا در کشورهایی مانند سوئد، دانمارک و نروژ اندازه دولت بسیار بزرگ است؛ ولی میزان فساد مالی بسیار پایین است و از آنجاکه انتظار حذف کامل دولت واقع‌بینانه نیست، انتظار حذف کامل فساد مالی نیز واقع‌بینانه نمی‌باشد (سامتی و همکاران، ۱۳۸۵).

بنکلاس پاساس، علل وقوع فساد مالی را عدم تقارن اطلاعات، از جمله عدم تقارن مقررات در بانکداری و نظام مالیاتی، عدم تقارن‌های اجرایی در نظام اداری ناکارآمد و عدم تقارن‌های اقتصادی از ناحیه توزیع درآمد می‌داند که این عدم تقارن‌ها، بازار کالاها و خدمات غیرقانونی را تغذیه می‌کند، شفافیت‌ها را کاهش می‌دهد، مانع حسابرسی جهت کنترل فعالیت‌های غیرقانونی می‌شود و انگیزه اقدامات و معاملات غیرقانونی را افزایش می‌دهد (سامتی و همکاران، ۱۳۸۵).

ایجاد قدرت انحصاری برای کارمندان دولتی به منظور دادن مجوزهای مختلف به بخش خصوصی، باعث می‌شود این کارکنان به راحتی از صدور مجوز امتناع کرده و کارفرمایان را معطل نگه دارند تا تقاضای رشوه کنند. درحالی که از نظر رزاکرمن نباید برای هر مأموری منطقه نفوذ مشخصی تعریف کرد؛ بلکه باید حوزه اختیارات او را رقابتی کرد. بدین معنی که

چنانچه کار فردی توسط مأموری خوب انجام نشد، بتواند به مأمور دیگری رجوع کند (سامتی و همکاران، ۱۳۸۵).

آثار و پیامدهای فساد مالی و اداری عبارت‌اند از:

- آثار منفی فساد مالی بر تخصیص صحیح منابع؛
- آثار منفی فساد مالی بر توزیع صحیح درآمدها؛
- آثار منفی فساد مالی بر کارایی اقتصادی؛
- کاهش احترام به قانون اساسی؛
- آثار منفی فساد مالی بر رشد اقتصادی؛
- تخصیص نادرست منابع کمیاب؛
- پایمال‌شدن حقوق افراد؛
- معاف شدن از مجازات؛
- ترکیب مخارج دولت؛
- زائل کردن حکومت اداری مطلوب و دموکراسی؛
- کاهش فرصت‌های سالم پیشرفت برای افراد، مؤسسات و سازمان‌ها؛
- افزایش هزینه زندگی مردم، همچون افزایش قیمت‌ها؛
- کاهش بهره‌وری؛ زیرا زمان و انرژی به‌جای صرف شدن برای دستیابی به اهداف، وقف ایجاد شکاف در سیستم می‌شوند (موسوی دوست، ۱۳۹۸).

آثار و پیامدهای گسترش مفسد مالی در جامعه از نظر اسلام عبارت‌اند از: تخریب عمران و آبادانی کشور و ازبین‌رفتن نظم عمومی، رواج تبعیض طبقاتی، رواج فقر و بدبختی، رواج بی‌عدالتی و رواج جور و ستم و پایمال‌کردن حقوق ستمدیدگان، در امان نبودن مردم درست‌کردار و جامعه، نداشتن آسایش در دنیا و آخرت (جعفریه، طاهرپور کلاتری).

اهداف و فعالیت‌های اصلی در یک برنامه کلی ضدفساد

پیش از اینکه برنامه ضدفساد را عملی کنیم می‌بایست بخش‌های مختلف و نوع فساد را شناسایی نماییم. هدف برنامه‌ها و فعالیت‌های اصلی باید جلوگیری و مبارزه با پنج نوع فساد باشد که در زیر به آنها اشاره می‌شود:

- ۱- مبارزه با فساد سیاسی و قانونی؛
 - ۲- مبارزه با اختلاس و سوءاستفاده از بودجه دولت؛
 - ۳- مبارزه با اخاذی و اجحاف کارمندان و مسئولین نسبت به بخش خصوصی؛
 - ۴- مبارزه با سوء تخصیص و حق کشی در توزیع کالاها و خدمات دولتی (به ویژه محصولات شرکت های دولتی)؛
 - ۵- مبارزه با دزدی و سوءاستفاده از اموال دولت برای نیل به این اهداف روش های فوق الذکر را می توان در قالب پنج گروه اصلی ارائه داد.
- ایجاد شفافیت اطلاعاتی درمورد فعالیت های مالی و نحوه توزیع خدمات و محصولات دستگاه ها و مؤسسات وابسته به دولت به گونه ای که مردم و مسئولین به طور یکسان به این اطلاعات دسترسی داشته باشند.

راهکارهای پیشگیری و مبارزه با فساد:

در باب اهمیت مبارزه با فساد، آیه ۶۱ سوره اسراء چنین فرموده است: «چون اهل دیاری را بخواهیم هلاک کنیم، پیشوایان و متعلمان آن دیار را امر کنیم راه فسق و فجور و تباه کاری و ظلم در آن دیار پیش گیرند، چون تنبیه و عقاب لزوم یافت، آنگاه همه را هلاک می سازیم».

با تلاش های اقتصاددانان، دانشمندان علوم سیاسی، روان شناسان و نیز انسان شناسان، ۷ نوع سیاست ضد فساد با تمرکز ویژه بر کاهش فساد در میان کارمندان دولت ارائه شده است که عبارتند از:

- جریمه ها و پاداش ها (تنبیه و تشویق)؛
- نظارت؛
- بوروکراسی های بازسازی؛
- گزینش و استخدام؛
- نهادهای ضدفساد؛
- گروه های تحصیلی؛
- توافق های بین المللی.^۱

1. GansMorse et all, 2017

بامطالعه روش‌های به کار گرفته شده توسط کشورهای موفق در امر مبارزه با فساد اداری، با نکات یکسانی، آشنا و لزوم توجه و به کارگیری روش‌های یادشده جهت توفیق در مقابله با فساد موارد زیر توصیه می‌شود:

- تدوین قانون خاص برای مبارزه با فساد اداری؛
 - معرفی یک سازمان مشخص جهت مبارزه با فساد به جامعه به منظور جلب مشارکت عمومی؛
 - تفویض مسئولیت انجام اصلاحات سازمانی و اداری برای ساده‌سازی روش‌ها و رویه‌های انجام کار و کاستن از تمرکز سازمانی و اقتصادی به منظور ایجاد الگویی یکسان به یک دستگاه معین؛
 - تقویت روابط با سازمان‌های بین‌المللی و سایر کشورها.
- مبارزه با فساد با شعار دادن محقق نمی‌شود. این کار مستلزم عزم ملی، خواست همگانی و جدیت دولت است (موسوی دوست، ۱۳۹۷).

انواع گلوگاه‌های فساد

- (۱) گلوگاه‌های فساد در مناقصات (منشأ قراردادی، معاملاتی)؛
- (۲) گلوگاه‌های فساد در قراردادهای اجرای پروژه‌ها (منشأ قراردادی، معاملاتی)؛
- (۳) گلوگاه‌های فساد در امور تحصیل اراضی و مستندسازی (منشأ قراردادی، معاملاتی)؛
- (۴) گلوگاه‌های فساد در فروش کالا و خدمات (مزایده) (منشأ قراردادی، معاملاتی)؛
- (۵) گلوگاه‌های فساد در واگذاری‌ها به بخش خصوصی و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی (با منشأ واگذاری‌ها به بخش خصوصی)؛
- (۶) گلوگاه‌های فساد در صدور مجوزها (تسخیر یا تصرف دولت به عنوان فساد اداری) (با محوریت منشأ و حوزه منابع انسانی)؛
- (۷) گلوگاه‌های فساد در انتصابات (با محوریت حوزه منابع انسانی)؛
- (۸) گلوگاه‌های فساد در تحریم‌ها ظالمانه از سوی استکبار جهانی، علی‌الخصوص آمریکای جنایتکار؛
- (۹) گلوگاه‌های فساد در امور دعاوی و نداشتن پرسنل امور حقوقی کارآمد (با محوریت منشأ انسانی).

گلوگاه فساد در برگزاری مناقصات و معاملات:

باتوجه به مطالعات و تحلیل انجام شده از سوی نگارندگان در این حوزه بیشترین بروز تخلفات بالاخص در شرکت‌ها و مؤسسات پیمانکاری، به دلیل عدم رعایت کامل تشریفات مقررات مناقصه و آیین‌نامه‌های اجرایی آن به وقوع می‌پیوندد و اهم گلوگاه‌های فساد در حوزه مناقصات عبارت‌اند از: عدم مستندسازی مطابق ضوابط قانونی خرد یا شکستن معاملات؛ عدم رعایت قانون منع مداخلات کارمندان دولت؛ انجام معاملات بیشتر به صورت مناقصه محدود به جای مناقصات عمومی و عدم رعایت تشریفات آن؛ انجام معاملات انحصاری بدون احراز شرایط انحصار ملاک‌های غیرواقع برای شناسایی پیمانکاران واجد صلاحیت؛ ارزیابی نامطلوب کیفی مناقصه‌گران؛ ارزیابی نادرست فنی بازرگانی مناقصه‌گران؛ تحویل و تحول پروژه‌ها یا کالاهای غیرمنطبق با شرایط اسناد مناقصه؛ عدم برآورد دقیق پروژه بالاخص در مبالغ ارزی؛ تطویل روند برگزاری مناقصات در برخی معاملات (بالاخص در مناطق عملیاتی جنوب)؛ عدم تعیین و تأمین منابع مالی پروژه قبل از برگزاری مناقصات؛ ضعف دانش و تبحر اعضای گروه مناقصات و... در این حوزه قابل توجه است. البته باتوجه به تحقیقات صورت پذیرفته عدم رعایت کامل تشریفات مقررات مناقصه و آیین‌نامه‌های اجرایی آن بیشتر به دلیل عدم احاطه کامل اعضای گروه و افراد ذی‌ربط نسبت به قوانین و مقررات و یا حتی ناشی از پیچیدگی، ابهام و تفسیر بردار بودن بخشی از مقررات حاکم است و یا بخشی از مفاسد به دلیل فوریت و ضرورت انجام کارهای عملیاتی است که قسمتی از تشریفات قانونی به طور کامل انجام نمی‌شود و لذا باید اذعان داشت که به طور کلی مفاسد ایجاد شده در حوزه برگزاری مناقصات ضرورتاً عمدی و مبتنی بر سوءنیت مجرمانه نبوده و چه بسا بسیاری از تخلفات در این حوزه غیرعمدی و ناشی از سهل‌انگاری و نداشتن نیروی انسانی کارآمد و یا فوریت انجام پروژه می‌باشد.

تحلیل علل بروز گلوگاه‌های فساد که ماهیت آن ریشه معاملاتی و قراردادی دارند:

خاطر نشان می‌نماید که در مناقصات و یا در نحوه انتخاب پیمانکار به طریق غیر مناقصه و یا در فروش کالا و خدمات (مزایده) و به طور کلی اجرا و نظارت پروژه‌ها و یا تنظیم قراردادهای همگی این موارد ذکر شده به نوعی ذات، ماهیت و ریشه معاملاتی و قراردادی دارند. در تحلیل و در یک نگاه کلی و اجمالی باید اذعان داشت که با بررسی موارد احصاء شده گلوگاه‌های فساد

صنعت نفت جهان در مطالعات تطبیقی فوق و در داخل کشور ملاحظه می‌شود که محوریت فساد در حوزه قراردادی و معاملاتی به دلایل ذیل تحقق می‌یابد:

۱- تخلف در روند مناقصات، واگذاری‌ها و تشریفات مربوطه به دلیل عدم رعایت قوانین و مقررات.

۲- عدم شفافیت و ابهام در قوانین و مقررات حاکم؛ به خصوص در مزایده‌ها و پیچیده بودن برخی قوانین و مقررات به خصوص در آیین‌نامه اجرایی مناقصات و عدم تسلط برخی از دست‌اندرکاران.

۳- مذاکرات غیرشفاف، تبانی و اعمال نفوذ کارکنان.

۴- متون قراردادی پیچیده به دلیل ذات و ماهیت پیچیده قراردادهای پیمانکاری و اندک بودن خبرگان در این زمینه.

۵- عدم مهارت و عدم تخصص و صلاحیت حرفه‌ای کارکنان بخصوص در انعقاد قرارداد و عدم نظارت در اجرای پروژه.

۶- کمبود نیروی انسانی کارآمد و متخصص در حوزه معاملات.

واگذاری پروژه‌ها به غیر از روش برگزاری مناقصات

واگذاری پروژه‌ها به غیر از روش برگزاری مناقصات عمدتاً به دو صورت قابل تصور است:

۱- موارد عدم الزام به برگزاری مناقصات (مصادیق ماده ۲۹ قانون برگزاری مناقصات)؛

۲- ترک تشریف مناقصه (موضوع ماده ۲۸ قانون برگزاری مناقصات).

در مورد نخست مفاسد بیشتر ناشی از پیچیدگی، ابهام و تفسیر بردار بودن بخشی از مقررات حاکم است که معمولاً دست‌اندرکاران از این موضوع مصادره به مطلوب می‌نمایند. (انطباق دادن غیر واقعی موارد با مصادیق عدم الزام به برگزاری مناقصات موضوع ماده ۲۹ قانون برگزاری مناقصات) و در مورد دوم، مفسدها بیشتر ناشی از عدم اخذ مجوزهای کامل قانونی (بالاخص در خصوص اخذ مجوز بندهای مواد ۲۷ و ۲۸ قانون برگزاری مناقصات می‌باشد) و یا به افزایش مبلغ قرارداد، بیشتر از برآورد اولیه و هم‌چنین عدم اخذ مجوزات آتی معطوف می‌شود. البته با توجه به تحقیقات انجام شده تخلفات این بند بیشتر در مناطق غیرستادی و مناطق عملیاتی اتفاق می‌افتد.

گلوگاه‌های فساد در مزایده‌ها

در این موضوع بیشتر با توجه به تحقیقات انجام شده (گروه‌های متمرکز و مطالعات میدانی) به دلیل خلأ قانون جامع و احاله آن به مقررات مناقصه و عدم انطباق بسیاری از موضوعات با مناقصه و ابهام قوانین و مقررات در باب مزایده موجبات سردرگمی و بروز مفسده می‌گردد و فقدان نیروی مسلط در موضوع مزایده‌ها نیز مزید بر علت برای بروز مفسده است. چنانچه در این خصوص بیان شده است: «در مقایسه با مناقصه، قوانین و مقررات حاکم بر مزایده محدود مختصرند و این ناشی از عدم حساسیت قانون‌گذار نسبت به مزایده از یک طرف» و در ادامه بیان شده است: «مقررات مبهم و چندلایه در بعضی موارد به دلیل نبود شفافیت در قوانین و مقررات زمینه‌های مساعدی برای فساد ملی فراهم شده است. گاهی قوانین و مقررات به نحوی تنظیم شده است که فقط حقوق‌دانان قادر به فهم آن هستند و معمولاً این قوانین درباره مسائل اساسی مبهم بوده و تفسیرهای متعددی از آن می‌شود» (طالع نسب، ۱۳۹۳، صص ۲۷-۲۹).

تحلیل گلوگاه‌های فساد در واگذاری‌ها به بخش خصوصی و قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی در این حوزه بیشتر تحقیقات و نتایج به دست آمده نشان می‌دهد که اهم زمینه‌ها و دلایل فساد بدین شرح هستند: اتخاذ تصمیمات مختلف، متعارض و متهاافت در امر واگذاری بخصوص در شرکت‌های پالایشی جنوب کشور؛ عدم واگذاری به طریق غیر رقابتی و غیر بورسی در کلیه واگذاری‌های صنعت نفت؛ بالاخص عدم پیش‌بینی رگولاتوری (فقدان مقررات تنظیم‌گری)^۱ امر واگذاری؛ کمبود نیروهای منابع انسانی مسلط و کارآمد در سازمان خصوصی‌سازی در امر واگذاری‌ها؛ قیمت‌گذاری‌های نامناسب و غیر واقعی بالاخص در برخی پالایشگاه‌ها و... مزید علت برای بروز مفسده می‌باشد (گایینی، ۱۳۹۹ ص ۲۱).

تحلیل گلوگاه‌های فساد که ماهیت و ذات اصلی آن ناشی از منشأ انسانی است

در این حوزه منشأ فساد ناشی از نیروی انسانی به دلیل کمبود و فقدان نیروی متخصص و یا به برخی از سوءاستفاده‌های احتمالی افراد و یا بعضاً ناشی از ضعف انتصابات و مدیریت‌ها معطوف می‌شود و در این مبحث اساساً مبین پیچیدگی صنعت نفت و ارج نهادن به نیروی متخصص و کارآمد می‌باشد. چنانچه در یک تحقیقی برخی از رئوس عوامل فساد اداری

1. Bronwen& Karen, 2007

دستگاه‌های اجرایی بر پایه معایب نظام اداری با منشأ انسانی، چنین بیان شده است: فقدان نظام شایسته‌سالاری، ضعف مهارت‌های مدیریتی و فنی، نگرش‌های ضعیف، برخورداری از پرداخت و منافع نامناسب، مدیریت‌های نامناسب منابع انسانی، مدیریت و آموزش نظارتی ناکافی، سوءاستفاده از اختیارات شکلی، عدم پاسخ‌گویی، ضعف مدیریت اجرایی، فقدان حاکمیت اخلاق و... (آبسالان، ۱۳۹۶ ص ۱۳۴).

گلوگاه‌های فساد در انتصابات و مدیریت‌ها

به طور ناخواسته برخی از مدیریت‌ها و انتصابات و نداشتن قابلیت آنان موجبات مفسده خواهد شد. از جمله مفسد انتصابات و مدیریت‌های غیر تخصصی و غیر کارآمد در واحدهای عملیاتی بیشتر در خور توجه است.

گلوگاه‌های فساد به طریق قاچاق و یا تحریم‌ها

این مفسده بیشتر مربوط به سوءاستفاده افراد بیرون سیستم است که از تحریم‌ها سوءاستفاده می‌کنند و قاچاقچیان فرآورده و یا سوءاستفاده‌کنندگان از این وضعیت که به طور سازمانی و غیرسازمانی تشکیل می‌شوند، معطوف می‌گردد. تحریم‌ها نیز یکی از موجباتی هستند که باعث می‌شوند انجام معاملات و قراردادها به صورت غیرعادی، غیرشفاف و پرهزینه و مبتنی بر اخذ مجوزهای خاصی صورت پذیرد.

راه‌حل‌های پیشگیرانه

ارتقاء اخلاق حرفه‌ای: باید ارزش‌های اخلاقی و حرفه‌ای را در سازمان فرهنگ‌سازی و آنها را به تمامی کارکنان منتقل کرد. ایجاد یک فرهنگ سازمانی که بر پاسخ‌گویی، شفافیت، عدالت و احترام به قوانین و مقررات تأکید دارد، می‌تواند به شناسایی گلوگاه‌های فساد و پیشگیری از آن کمک کند.

تقویت همکاری با جامعه مدنی: همکاری و ارتباط مستمر با سازمان‌های مردم‌نهاد و جامعه مدنی می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد مؤثر باشد. سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند از تجربیات و شاهدان فساد استفاده کنند و به عنوان ناظران و مانع‌گذاران فعال عمل کنند.

اعمال عواقب قانونی: ضمانت قانونی و اعمال عواقب قانونی برای افرادی که در فساد دست دارند، می‌تواند از جرم‌انگاری و پیگرد قانونی در برابر تخلفات فساد جلوگیری کند. ایجاد سیستم قوی و مؤثر قضایی برای پیگیری و محاکمه افراد متخلف، بهبود قابل توجهی در مقابله با فساد در مؤسسات پیمانکاری به همراه خواهد داشت.

ایجاد فرهنگ شفافیت و پاسخ‌گویی: ایجاد فرهنگی از شفافیت و پاسخ‌گویی در مؤسسات پیمانکاری می‌تواند به شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. اطلاع‌رسانی مناسب، گزارش‌دهی منظم، ارتقاء شفافیت در تصمیم‌گیری‌ها و عملکرد و مشارکت مدیران و کارکنان در فرآیندهای مدیریتی و تصمیم‌گیری می‌تواند اعتماد عمومی را تقویت کرده و از وقوع فساد جلوگیری کند.

ایجاد ساختارهای داخلی مستقل: ایجاد ساختارهای داخلی مستقل و مجزا برای بررسی و شناسایی فساد؛ مانند واحد داخلی مبارزه با فساد^۱، می‌تواند در تقویت ضدفساد و شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. این ساختارها باید دسترسی به اطلاعات مهم، توانمندی تحلیلی و قدرت اقتاعی لازم را داشته باشند تا بتوانند به طور مستقل فساد را شناسایی و اقدام مناسب را انجام دهند.

تحقیق و بررسی مستمر: مؤسسات پیمانکاری باید تحقیق و بررسی مستمر را در مورد گلوگاه‌های فساد در خود و همچنین در صنعت پیمانکاری انجام دهند. مطالعه تجربیات داخلی و بین‌المللی، بررسی موردی پرونده‌های فساد و انجام آمار و ارزیابی‌های منظم می‌تواند به شناسایی و پیشگیری از فساد کمک کند. در نهایت برای شناسایی گلوگاه‌های فساد در مؤسسات پیمانکاری لازم است که مدیران و مسئولان به‌عنوان رهبران، تعهد و تمامیت اخلاقی داشته باشند و به‌عنوان نمونه‌های الگو در برابر فساد عمل کنند. آنها باید با ارائه مثال‌های زنده از رفتارهای قابل اعتماد و عدم تسامح با فساد، فرهنگ سازمانی را تحت تأثیر قرار دهند. همچنین ایجاد یک فرآیند مدیریت ریسک مناسب که شامل شناسایی و ارزیابی ریسک‌های فساد می‌شود، امری بسیار حیاتی است. باید یک نظام راهبردی برای مدیریت ریسک‌های فساد در مؤسسات پیمانکاری ایجاد کرد و اقدامات مناسب را برای کاهش و کنترل این ریسک‌ها به کاربرد. همچنین توسعه و اجرای سیاست‌ها و رهنمودهای صحیح مبارزه با فساد در مؤسسات پیمانکاری بسیار مهم است. این

1. Compliance Unit

سیاست‌ها باید شامل اصول اخلاقی، استانداردهای مشخص در مبارزه با فساد، اصول شفافیت و پاسخ‌گویی و سازوکارهای گزارش‌دهی فساد باشند.

در نهایت همه این اقدامات باید به صورت یکپارچه و سیستماتیک اجرا شوند و به طور مستمر مورد بازبینی و ارزیابی قرار بگیرند. تغییر فرهنگ و مبارزه با فساد در مؤسسات پیمانکاری نیازمند تعهد مدیریتی قوی، همکاری فعال کلیه اعضای سازمان و هماهنگی با نهادهای ذی‌ربط و جامعه است.

ارزیابی سازمانی: ارزیابی جامع سازمانی، از جمله بررسی فرهنگ سازمانی، ساختار سازمانی، فرآیندهای کلیدی و دستگاه‌های کنترل داخلی، می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کنند. این ارزیابی می‌تواند به روش‌های مستندسازی مستندات، مصاحبه‌های مهمانی، مشاهده مستقیم و تحلیل داده‌ها اعتماد کند.

ایجاد فرآیندهای ارزیابی سایرین: بررسی و ارزیابی تأمین‌کنندگان، شرکت‌های همکار و سایرین مرتبط با مؤسسات پیمانکاری نیز می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد مفید باشد. ایجاد فرآیندهای منظم و نظام‌مند برای ارزیابی و نظارت بر فعالیت‌های شرکای تجاری و تأمین‌کنندگان، ارزیابی دستگاه‌های زنجیره تأمین و انجام بازرسی‌های منظم می‌تواند به شناسایی و پیشگیری از فساد کمک کند.

تعزيز آموزش و آگاهی: ارتقاء آگاهی و آموزش مداوم کارکنان و مدیران مؤسسات پیمانکاری در زمینه مبارزه با فساد و شناسایی گلوگاه‌های آن از اهمیت بالایی برخوردار است. برگزاری دوره‌های آموزشی، کارگاه‌ها و آشنایی با قوانین و مقررات مرتبط با مبارزه با فساد می‌تواند بهبود آگاهی و مهارت‌های شناسایی فساد در میان کارکنان را فراهم کند.

استفاده از داده‌کاوی و هوش مصنوعی: استفاده از روش‌های داده‌کاوی و هوش مصنوعی، می‌تواند به شناسایی الگوها و رفتارهای غیرمعمول در داده‌ها کمک کند. با تحلیل داده‌های بزرگ و استفاده از الگوریتم‌های موجود، می‌توان گلوگاه‌های فساد را شناسایی کرده و مدل‌های پیش‌بینی فساد را توسعه داد.

تقویت گزارش‌دهی داخلی: تشویق کارکنان به گزارش‌دهی داخلی و ایجاد سازوکارهای مناسب برای ارسال گزارش‌ها و شکایات می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد مؤثر باشد. ایجاد

کانال‌های امن و محرمانه برای گزارش‌دهی، حفاظت از هویت گزارش‌دهندگان و رسیدگی سریع و مؤثر به گزارش‌ها می‌تواند اعتماد و شفافیت را تقویت کند.

پیشینه تحقیقات خارجی

تریزمن^۱ (۲۰۱۵) روابط میان شاخص‌های فساد و ویژگی‌های مالی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کشور را مورد بررسی قرار داد. او دریافت که در کشورهای پروتستان و مستعمره انگلیس که دارای درآمد سرانه بالاتر و سهم بالای تولید ناخالص داخلی هستند و شکل حکومت واحد و سیستم قانونی با حقوق عرفی در مقابل حقوق مدنی دارند، فساد مالی بیشتر و انضباط مالی اصلاً وجود ندارد.

باتینی و همکاران^۲ (۲۰۱۲) بر اهمیت تدوین سازوکار اجرای انضباط مالی برای بهبود وضعیت اقتصادی تأکید دارند. آنها در مطالعه ریاضت اقتصادی به عنوان الگویی برای انضباط مالی موفق در ایالات متحده آمریکا، اروپا و ژاپن دریافتند که تثبیت‌های تدریجی و ملایم به تثبیت‌های تهاجمی و تندرو، به‌ویژه برای اقتصادهای در حال رکودی که با خطر بالای بدهی مواجه هستند ترجیح داده می‌شود.

اسلام و سید شزالی^۳ (۲۰۱۱) عوامل مؤثر بر بهره‌وری مولد (مطالعه در صنایع پرکار)، عوامل سه‌گانه مهارت، محیط کار مطلوب و تحقیق و توسعه را شناسایی می‌کنند که ممکن است بر بهره‌وری تولیدی صنایع پرتنش تأثیر گذارد. اگرچه تمامی عوامل با بهره‌وری رابطه مثبت داشتند؛ اما بیشترین همبستگی مثبت به هزینه و بهره‌وری تحقیق و توسعه مربوط می‌شود.

فتس و میهوف^۴ (۲۰۰۸) به شناخت هزینه‌های اقتصاد کلان ناشی از مدیریت بد سیاست مالی در نمونه بزرگی از کشورها پرداخته‌اند. تجزیه و تحلیل آنها نشان می‌دهد که رفتار سیاست مالی به محیط نهادی و سیاسی بستگی دارد. دولت‌هایی که با محدودیت‌های بیشتری مواجه هستند احتمال کمتری وجود دارد که از سیاست‌های مالی احتیاطی استفاده کنند. آنها نشان می‌دهند که محدودیت‌های ضمنی می‌تواند مزایای مشابهی با هزینه‌های کمتر ارائه دهد و انعطاف‌پذیری قوانین مالی، تنها راه تحمیل انضباط در سیاست‌های مالی نیست.

1. Trizman

2. Batini et all

3. Islam and Sayyid Shazali

4. Fts and myhwhf

مونه و پانچی^۱ (۲۰۰۱) از طریق داده‌های مربوط به دوره زمانی (۱۹۹۱ - ۱۹۶۳)، برای ۲۰ منطقه در ایتالیا و فن داده‌های تابلویی به روش حداقل مربعات دومرحله‌ای به این نتیجه رسیدند که اثر بی‌انضباطی مالی و فساد، بر بازدهی مخارج سرمایه‌گذاری‌های خصوصی که باعث کاهش کارایی مخارج سرمایه‌گذاری عمومی می‌شود، منفی است. فساد با تأثیر بر قید بودجه، درآمدهای دولت را کاهش می‌دهد و به دنبال آن، باعث کاهش رشد اقتصادی می‌شود. آنها همچنین تأکید دارند که تأثیر منفی فساد بر سرمایه‌گذاری‌های خصوصی، موجب کاهش کارایی مخارج دولتی می‌شود.

پیشینه تحقیقات داخلی

علی نیی (۱۳۹۰) در مقاله خود با عنوان "اولویت‌بندی و وزن‌دهی علل فساد اداری در سازمان‌های دولتی بر اساس فرآیند تحلیل سلسله‌مراتبی" بیان می‌دارد که فساد به معنی پاداش نامشروع برای وادار کردن فرد به تخلف از وظیفه است. در این پژوهش علل بروز فساد اداری در سه بعد عوامل فرهنگی و محیطی، عوامل شخصیتی و عوامل اداری و سازمانی با استفاده از روش تحلیل سلسله‌مراتبی اولویت‌بندی و وزن‌دهی شده است که در نهایت عوامل فرهنگی و محیطی با وزن (۰٫۵۴۰) عوامل شخصیتی با وزن (۰٫۲۹۷) و عوامل اداری و سازمانی با وزن (۰٫۱۶۳) به ترتیب بیشترین تأثیر را بر بروز فساد اداری دارند.

ثریایی و همکارانش (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان "عوامل مؤثر بر فساد اداری و روش‌های مقابله با آن با استفاده از روش^۲ بیان می‌دارند که فساد اداری در مفهوم کلان خود به مجموعه رفتارهای آن دسته از کارکنان بخش عمومی اطلاق می‌شود که در جهت تأمین خواسته‌های فردی خود، عرف و قوانین پذیرفته‌شده را نادیده می‌گیرند. این پژوهش در ابتدا به تعریف فساد به‌ویژه فساد اداری که مانع اصلی توسعه و منشأ مفاسد دیگر می‌باشد پرداخته و در ادامه، علل و عوامل مؤثر در فساد اداری را بیان داشته و در پایان پیامدها و راهکارهای مبارزه با این پدیده را بیان کرده است.

این پژوهش بعد از استخراج شاخص‌های مطرح شده توسط سازمان بین‌المللی شفافیت، با استفاده از روش TOPSIS اقدام به رتبه‌بندی کشورهای جهان از نظر پرداخت رشوه و اختلاس

1. Monte and Pa Panchi

2. TOPSIS

کرده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که اختلاف زیادی بین کشورهای جهان از نظر میزان فساد اداری وجود دارد که در این بین دانمارک سالم‌ترین کشور و سومالی فاسدترین کشور در پرداخت رشوه و اختلاس می‌باشند.

رسولی و شهایبی (۱۳۸۸) در مقاله‌ای با عنوان «فساد اداری در مدارس آموزشی: عوامل مؤثر بر پیدایش، گسترش و کاهش آن» بیان می‌دارند که بهترین روش برای مقابله با فساد اداری، شناسایی علل پیدایش و تعبیه راه‌هایی برای مقابله با بروز آتی و گسترش آن است. آنها در پژوهش خود با مطالعه دانش موجود نسبت به شناسایی عوامل بروز فساد اقدام کرده و در ادامه با طراحی پرسش‌نامه‌ای مبتنی بر مطالعه دانش موجود و بومی‌سازی آن در جامعه آماری خود (پرسش‌نامه طراحی شده مشتمل بر ۳۶ گزینه و ۹ بعد، دارای دو بخش عوامل مؤثر در بروز و گسترش فساد اداری و شیوه‌های کنترل فساد اداری بود)، نسبت به توزیع و جمع‌آوری آن در بین ۲۲۰ نفر از مدیران مدارس مناطق آموزش و پرورش شهر تهران اقدام کردند. نتایج پژوهش نشان داد که شرایط اقتصادی کارکنان بیشترین و قوانین و مقررات کمترین تأثیر را در پیدایش و گسترش فساد اداری دارند. همچنین راهکارهای اداری و مدیریتی راهکارهای فرهنگی و اجتماعی، راهکارهای سیاسی و راهکارهای اقتصادی، به ترتیب بر کنترل و کاهش فساد اداری در مدارس آموزش و پرورش تأثیر دارند.

سعید کریمی و همکاران (۱۳۹۰) اثر انضباط مالی و فساد مالی بر ترکیب مخارج دولت به همراه سایر عوامل را مورد توجه قرار داده‌اند. در این راستا با استفاده از یک پانل، شامل اطلاعات آماری سال‌های (۲۰۰۷-۲۰۰۰)، برای ۳۱ کشور منتخب در حال توسعه، ابتدا به همانندی متغیرها و وجود رابطه بلندمدت بین آنها پرداخته شد و سپس با استفاده از فن داده‌های تابلویی، اثر فساد مالی بر ترکیب مخارج دولت بررسی شد. نتایج حاکی از این بود که فساد مالی ترکیب مخارج دولت را به طور معنادار تحت تأثیر قرار می‌دهد، به طوری که در پی انضباط مالی و کاهش فساد مالی، سهم نسبی مخارج جاری، مخارج سرمایه انسانی و مخارج آموزشی و بهداشتی در تولید ناخالص داخلی افزایش می‌یابد.

روش‌شناسی پژوهش

روش تحقیق

خلاصه روش تحقیق

مرحله	روش تحقیق	نمونه آماری	روش نمونه‌گیری	روش / ابزار گردآوری	روش تجزیه و تحلیل	خروجی
کیفی	مرور نظام‌مند ادبیات و تحلیل مضمون	تحقیقات گذشته خبرگان	هدفمند از نوع قضاوتی	مصاحبه	کدگذاری	مدل مفهومی
کمی	تحلیل محتوا	خبرگان	هدفمند از نوع قضاوتی	پرسش‌نامه	ضریب آلفای کرونباخ	مدل کمی

روش تحقیق مجموعه‌ای از قواعد، ابزارها و راه‌های معتبر و نظام‌یافته برای بررسی واقعیت‌ها، کشف مجهولات و دستیابی به راه‌حل مشکلات است. اتخاذ روش تحقیق علمی تنها راه دستیابی به دستاوردهای قابل قبول و علمی است (خاکی، ۱۳۸۳). پژوهش حاضر از نوع پژوهش ترکیبی (آمیخته) است که در آن از رویکرد اکتشافی استفاده می‌شود. در طرح‌های پژوهشی آمیخته اکتشافی، پژوهشگر در صدد زمینه‌یابی درباره "موقعیت نامعین" می‌باشد. برای این منظور ابتدا به گردآوری داده‌های کیفی می‌پردازد. پس از آن و در مرحله بعدی، پژوهشگر می‌تواند از طریق گردآوری داده‌های کمی، فرضیه‌ها را مورد آزمون قرار دهد یا به سؤالات پژوهشی خود پاسخ دهد. بنابراین در این نوع طرح، به داده‌های کیفی اهمیت بیشتری داده می‌شود. علاوه بر آن در توالی گردآوری داده‌ها ابتدا داده‌های کیفی و سپس داده‌های کمی گردآوری می‌شود. در پایان، پژوهشگر بر مبنای یافته‌های حاصل از داده‌های کیفی، سعی بر آن دارد که داده‌های کمی را گردآوری کند تا تعمیم‌پذیری یافته‌های خود را میسر سازد (کرسول، ۲۰۰۳)^۱. در همین راستا از آنجا که هدف پژوهش حاضر، بررسی گلوگاه‌های فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری می‌باشد، روش تحقیق مورد استفاده آمیخته اکتشافی با استفاده از ابزارهای کیفی و کمی می‌باشد. جامعه

1. Creswell

آماري پژوهش حاضر ۱۲ نفر از خبرگان و مديران مراکز اقتصادي و پيمانكاري مي باشد. به منظور نمونه گيري نيز در مرحله اول كه مرحله كيفي بود از روش نمونه گيري قضاوتي استفاده گرديد. بدين منظور براساس سابقه و تحصيلات نويسندگان مقاله شركت ها و مؤسسات پيمانكاري، نسبت به شناسايي مديران و خبرگاني كه در رابطه با موضوع فساد در شركت ها و مؤسسات پيمانكاري سابقه علمي يا اجرايي در اين شركت ها و مؤسسات بودند، فارغ از سمت فعلي آنها اقدام گرديد. در ادامه با توجه به توصيه نظريه پردازان پژوهش هاي كيفي مبنى بر اينكه به منظور اشباع نظري حداقل بايد با ۱۰ نفر مصاحبه هاي عميق صورت گيرد؛ لذا با ۱۲ نفر از خبرگان و مديران مراکز اقتصادي مصاحبه گرديد. جدول ذيل مشخصات افراد مصاحبه شونده را به ترتيب ميزان سابقه آنها نشان مي دهد.

جدول ۱. مشخصات افراد مصاحبه شونده

ردیف	سمت فعلي مصاحبه شونده	سابقه (سال)	تحصيلات
۱	معاون مالي و اقتصادي	۲۵	فوق ليسانس
۲	معاون برنامه ريزي و امور قراردادها	۲۰	فوق ليسانس
۳	مدير حسابرسي	۲۵	دكتري
۵	مدير حسابداري	۲۰	فوق ليسانس
۶	مشاور در امور قراردادها	۲۲	ليسانس
۷	مدير حسابرسي عملياتي	۲۷	فوق ليسانس
۸	مدير كنترل هاي داخلي	۲۷	فوق ليسانس
۱۰	مدير بخش داخلي	۲۴	ليسانس
۱۱	مدير اجرايي قراردادها	۲۱	فوق ليسانس
۱۲	مشاور عالي حسابرسي	۲۷	فوق ليسانس

در مرحله كيفي پژوهش، مصاحبه بر اساس يك سؤال از مصاحبه شونده شروع مي شد كه از مصاحبه شونده درخواست مي شد كه روايت نمونه هايي از فساد در شركت ها و مؤسسات پيمانكاري كه وي با توجه به سوابق خود در آن شركت از جزئيات آن مطلع بوده را بيان كند. مابقي سؤالات نيز به شرح ذيل، بر اساس روايت مذكور مطرح مي گرديد. به بيان ديگر سعي گرديد تا

بیشتر بر تجربه مصاحبه‌شونده تأکید شود تا عقیده وی. هر چند که برخی از سؤالات که جزء سؤالات اصلی و زمان‌بر مصاحبه نبودند، عقیده محور هستند.

یک نمونه از فساد که در شرکت پیمانکاری رخ داده و شما با توجه به سوابقتان از جزئیات آن مطلع هستید را در نظر بگیرید و روایت آن را با در نظر گرفتن علل بروز فساد تحلیل کنید.

چه عوامل درونی و بیرونی منجر به ایجاد گلوگاه فساد می‌شود؟

تفاوت کارکنان در برخورد با عوامل فسادزا چیست؟

تعریف شما از فساد در پیمانکاری چیست؟

به نظر شما نوع فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری چگونه است؟

به نظر شما علل بروز فساد در سطح سازمانی و فردی چیست؟

پس از پیاده‌سازی مصاحبه‌ها و تحلیل آنها، با استفاده از شیوه تحلیل محتوی (کدگذاری) در مجموع ۴۰ کد استخراج گردید. در ادامه این کدها در دو دسته تقسیم‌بندی گردید. کدها، دسته‌بندی و فراوانی آنها در جدول ذیل ارائه شده است.

جدول ۲. کدهای ۴۰ گانه استخراج شده از مصاحبه‌ها

ردیف	مقوله ثانویه / مضمون فراگیر	مقوله اولیه/مضمون سازمان‌دهنده	کد اولیه/ مضمون پایه	فراوانی
۱	سازمانی	ساختار و فرایندها	عدم شفافیت برگزاری مناقصات در قراردادهای	۱۱
۲	سازمانی	ساختار و فرایندها	عدم شفافیت در برگزاری مزایده‌ها	۷
۳	سازمانی	ساختار و فرایندها	ضعف در سیستم کنترل‌های داخلی	۸
۴	سازمانی	ساختار و فرایندها	سیستمی نبودن صدور صورت‌وضعیت‌ها	۹
۵	سازمانی	سیستم نظارت و کنترل	وجود فساد در دستگاه نظارتی	۷
۶	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	مشکلات مربوط به جذب، آموزش و نگهداری افراد متخصص و متعهد	۸
۷	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	ناکارآمدی سیستم ارزیابی عملکرد سازمانی (سیستم پاداش و تنبیه)	۹

ردیف	مقوله ثانویه/ مضمون فراگیر	مقوله اولیه/مضمون سازمان‌دهنده	کد اولیه/ مضمون پایه	فراوانی
۸	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	نظام حقوق و مزایای ناکافی	۴
۹	سازمانی	ساختار و فرایندها	وجود فرصت‌های زیاد فساد در مؤسسات پیمانکاری	۳
۱۰	سازمانی	ساختار و فرایندها	برون‌سپاری خدمات به‌عنوان یکی از کانون‌های بروز فساد	۲
۱۱	سازمانی	ساختار و فرایندها	وجود حساب مشترک بین کارفرما و پیمانکار	۵
۱۲	سازمانی	ساختار و فرایندها	عدم پلاک‌گذاری و ثبت و ضبط اموال و ماشین‌آلات	۶
۱۳	سازمانی	ارتباطات	ارتباطات شبکه‌ای و روابط زنجیره‌ای	۸
۱۴	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	بی‌ثباتی و نبود امنیت شغلی	۷
۱۵	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	وجود روابط ناسالم و نبود شایسته‌سالاری	۹
۱۷	سازمانی	ساختار و فرایندها	توسعه‌نیافتگی دستگاه‌های نرم‌افزاری و فناوری اطلاعات در سازمان	۶
۱۹	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	وجود نیروی انسانی مازاد بر نیاز	۴
۲۰	سازمانی	سیستم نظارت و کنترل	عدم تناسب مجازات فساد با جرم انجام شده	۶
۲۱	سازمانی	سیستم نظارت و کنترل	بازدارنده نبودن قوانین و مقررات	۹
۲۲	سازمانی	سیستم نظارت و کنترل	عدم اجرای صحیح قوانین و مقررات	۷
۲۳	سازمانی	نظام مدیریت منابع انسانی	ارسال لیست بیمه برای کارکنان غیرشاغل	۹
۲۴	فردی		زیاده‌خواهی	۲

ردیف	مقوله ثانویه/ مضمون فراگیر	مقوله اولیه/مضمون سازمان‌دهنده	کد اولیه/مضمون پایه	فراوانی
۲۵	فردی		ضعف اطلاعاتی (فقر اطلاعات) موجود در سازمان به‌منظور کشف سریع فساد و مبارزه با آن	۵
۲۶	فردی		بی‌اعتمادی کارکنان به سلامت سیستم و کارایی واحد نظارتی	۹
۲۷	فردی		افزایش تدریجی فساد	۳
۲۸	فردی		رشوه	۸
۲۹	فردی		ترجیح منافع فردی به منافع سازمانی	۷
۳۰	فردی		وجود حرص و طمع ذاتی	۶
۳۱	فردی		کاهش فرهنگ صبر و تلاش و پشتکار در افراد	۶
۳۲	فردی		افزایش تخلفات در کارکنان قدیمی	۴
۳۳	فردی		ضعف اطلاعاتی (فقر اطلاعات) موجود در سازمان به‌منظور کشف سریع فساد و مبارزه با آن	۴
۳۴	فردی		ضعف اعتقادات مذهبی کارکنان	۶
۳۵	فردی		عدم اطمینان از تأمین اقتصادی در آینده	۵
۳۶	فردی		فساد به دلیل ابزار احقاق حق	۳
۳۷	فردی		وضعیت نامطلوب اقتصادی و معیشتی کارکنان	۹
۳۸	فردی		وجود تعارض منافع	۷
۳۹	فردی		داشتن سوءسابقه بعضی از کارکنان	۶
۴۰	فردی		قدرت‌طلبی و شهرت‌طلبی بی‌اندازه	۳

در بخش کمی به‌منظور جمع‌آوری داده‌ها از پرسش‌نامه استفاده شد. پرسش‌نامه پژوهش از دو بخش تشکیل یافته است. بخش اول شامل سؤالاتی مربوط به متغیرهای جمعیت‌شناختی

پاسخ دهندگان می باشد. در بخش دوم پرسش نامه میزان اهمیت ۴۰ کد شناسایی شده جدول شماره ۲ با استفاده از طیف ۵ تایی لیکرت (از ۵ برابر با اهمیت خیلی زیاد تا ۱ برابر با اهمیت خیلی کم) مورد سؤال قرار گرفت. به منظور سنجش میزان پایایی پرسش نامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. جدول ذیل ضریب مذکور را در رابطه با سؤالات هریک از سه دسته کدهای ۴۰ گانه نشان می دهد.

جدول ۳. ضریب آلفای کرونباخ متغیرهای اصلی پرسش نامه

مقدار ضریب آلفای کرونباخ	مقوله ثانویه / مضمون فراگیر	مقوله اولیه / مضمون سازمان دهنده
۰,۸۱۳	سؤالات دسته سازمانی	ساختار و فرایندهای فسادزا
۰,۹۶۳		ضعف سیستم نظارت و کنترل
۰,۷۴۳		ضعف نظام مدیریت منابع انسانی
۰,۷۵۳		ارتباطات فسادزا
۰,۸۱۷	سؤالات دسته فردی	

یافته های تحقیق

گلوگاه های فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری کدام اند؟

به منظور پاسخ به سؤال فوق از آزمون تحلیل عاملی تأییدی استفاده شد. جدول ذیل مقدار بار عاملی هریک از کدهای ۴۰ گانه پژوهش و دسته بندی آنها را نشان می دهد.

جدول ۴. نتایج آزمون تحلیل عاملی تأییدی در رابطه گلوگاه های فساد

ردیف	مقوله	عوامل سازمانی				عوامل فردی
		ساختار و فرایندهای فسادزا	ضعف سیستم نظارت و کنترل	ضعف سیستم مدیریت منابع انسانی	ارتباطات فسادزا	
۱	عدم شفافیت برگزاری مناقصات در قراردادهای	۰,۹۱۶				
۲	عدم شفافیت در برگزاری مزایده ها	۰,۵۸۳				

ردیف	مقوله	عوامل سازمانی				عوامل فردی
		ساختار و فرایندهای فسادزا	ضعف سیستم نظارت و کنترل	ضعف سیستم مدیریت منابع انسانی	ارتباطات فسادزا	
۳	ضعف در سیستم کنترل‌های داخلی	۰,۶۶۶				
۴	سیستمی نبودن صدور صورت‌وضعیت‌ها	۰,۷۵۱				
۵	وجود فساد در دستگاه نظارتی	۰,۵۸۳				
۶	مشکلات مربوط به جذب، آموزش و نگهداری افراد متخصص و متعهد			۰,۶۶۶		
۷	ناکارآمدی سیستم ارزیابی عملکرد سازمانی (سیستم پاداش و تنبیه)			۰,۷۵۱		
۸	نظام حقوق و مزایای ناکافی			۰,۳۳۳		
۹	وجود فرصت‌های زیاد فساد در مؤسسات پیمانکاری	۰,۲۵۱				
۱۰	برون‌سپاری خدمات به‌عنوان یکی از کانون‌های بروز فساد	۰,۱۶۶				
۱۱	وجود حساب مشترک بین کارفرما و پیمانکار	۰,۴۱۶				

ردیف	مقوله	عوامل سازمانی				عوامل فردی
		ساختار و فرایندهای فسادزا	ضعف سیستم نظارت و کنترل	ضعف سیستم مدیریت منابع انسانی	ارتباطات فسادزا	
۱۲	عدم پلاک گذاری و ثبت و ضبط اموال و ماشین آلات	۰,۵۱۱				
۱۳	ارتباطات شبکه‌ای و روابط زنجیره‌ای				۰,۶۶۶	
۱۴	بی‌ثباتی و نبود امنیت شغلی			۰,۵۸۳		
۱۵	وجود روابط ناسالم نبود شایسته‌سالاری			۰,۶۶۶		
۱۶	توسعه‌نیافتگی دستگاه‌های نرم‌افزاری و فناوری اطلاعات در سازمان				۰,۶۰۴	
۱۷	وجود نیروی انسانی مازاد بر نیاز			۰,۶۰۰		
۱۸	عدم تناسب مجازات فساد با جرم		۰,۷۵۲			
۱۹	بازدارنده نبودن قوانین و مقررات		۰,۶۸۱			
۲۰	عدم اجرای صحیح قوانین و مقررات		۰,۷۲۰			
۲۱	ارسال لیست بیمه برای کارکنان غیرشاغل			۰,۷۵۱		

ردیف	مقوله	عوامل سازمانی				عوامل فردی
		ساختار و فرایندهای فسادزا	ضعف سیستم نظارت و کنترل	ضعف سیستم مدیریت منابع انسانی	ارتباطات فسادزا	
۲۲	ارسال لیست بیمه برای کارکنان غیرشاغل			۰,۷۵۱		
۲۳	زیاده‌خواهی					۰,۴۶۳
۲۴	ضعف اطلاعاتی (فقر اطلاعات) موجود در سازمان به‌منظور کشف سریع فساد و مبارزه با آن					۰,۵۰۵
۲۵	بی‌اعتمادی کارکنان به سلامت سیستم و کارایی واحد نظارتی					۰,۳۸۵
۲۶	افزایش تدریجی فساد					۰,۳۹۷
۲۷	رشوه					۰,۶۶۶
۲۸	ترجیح منافع فردی به منافع سازمانی					۰,۳۱۲
۲۹	وجود حرص و طمع ذاتی					۰,۳۸۸
۳۰	کاهش فرهنگ صبر و تلاش و پشتکار در افراد					۰,۵۲۰
۳۱	افزایش تخلفات در کارکنان قدیمی					۰,۳۳۳
۳۲	ضعف اطلاعاتی (فقر اطلاعات) موجود در سازمان به‌منظور کشف سریع فساد و مبارزه با آن					۰,۵۰۵

ردیف	مقوله	عوامل سازمانی				عوامل فردی
		ساختار و فرایندهای فسادزا	ضعف سیستم نظارت و کنترل	ضعف سیستم مدیریت منابع انسانی	ارتباطات فسادزا	
۳۳	ضعف اعتقادات مذهبی کارکنان					۰,۸۵۱
۳۴	عدم اطمینان از تأمین اقتصادی در آینده					۰,۶۵۳
۳۵	فساد به دلیل ابزار احقاق حق					۰,۵۵۵
۳۶	وضعیت نامطلوب اقتصادی و معیشتی کارکنان					۰,۴۵۰
۳۷	وجود تعارض منافع					۰,۵۸
۳۸	داشتن سوء سابقه بعضی از کارکنان					۰,۵۱
۳۹	قدرت طلبی و شهرت طلبی بی اندازه					۰,۵۶

باتوجه به جدول فوق، می توان نتیجه گرفت؛ همه عوامل (کدهای) شناسایی شده در قالب دسته بندی ارائه شده، به عنوان گلوگاه های فساد در شرکت ها و مؤسسات پیمانکاری شناخته می شوند.

رتبه بندی گلوگاه های فساد در شرکت ها و مؤسسات پیمانکاری چه می باشد؟

نتایج آزمون آنالیز واریانس با اندازه گیری مکرر نشان می دهد که بین عوامل سازمانی و فردی، تفاوت معناداری وجود دارد. جدول ذیل میانگین نمره عوامل دو گانه اصلی را نشان می دهد.

جدول ۵. مقایسه میانگین نمره عوامل دو گانه بروز فساد در پیمانکاری

عوامل	میانگین	انحراف معیار	سطح معناداری آماره F
عوامل سازمانی	۹۰۷.۳	۰.۵۲۹	۰,۰۰۱ > P
عوامل فردی	۷۵۴.۳	۰.۴۹۳	

بر اساس جدول فوق و با تحلیل محتوا و کدگذاری مضامین با توجه به مقادیر به دست آمده از ضریب آلفای کرونباخ و بررسی سطح معناداری می‌توان گفت در مجموع، عوامل سازمانی و فردی نسبت به عوامل دیگر، از اهمیت بیشتری در بروز فساد برخوردار هستند. در جدول ذیل، رتبه‌بندی علل سازمانی بروز فساد در پیمانکاری ارائه شده است.

جدول ۶. رتبه‌بندی علل سازمانی بروز فساد در پیمانکاری

میانگین	اجزاء عوامل سازمانی
۱	ساختار و فرایندهای فسادزا
۲	ضعف سیستم نظارت و کنترل
۳	ضعف نظام مدیریت منابع انسانی
۴	ارتباطات فسادزا

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

نتایج مربوط به عوامل سازمانی مؤثر در بروز فساد نشان داد که اولویت اول به ساختار و فرایندهای فسادزا در سازمان‌ها، اولویت دوم به ضعف سیستم نظارت کنترل، اولویت سوم به ضعف نظام مدیریت منابع انسانی و اولویت چهارم به ارتباطات فسادزا تعلق گرفته است. نتایج این بخش از پژوهش نیز با بخش‌هایی از نتایج و یافته‌های پژوهش‌های پژوهشگرانی نظیر کافمن و همکاران (۲۰۰۶)^۱ و رودریگووز و گئرو (۲۰۰۸)^۲ همسو می‌باشد و با یافته‌ها و نتایج آنها هم‌خوانی دارد. کافمن و همکاران در سال ۲۰۰۶ سطوح مختلف فساد را بررسی کردند و دریافتند عوامل فردی و سازمانی نسبت به عوامل دیگر اهمیت ویژه‌ای دارند. همچنین مطالعات فلاح و همکاران (۱۳۹۴)، اسفندیاری و همکاران (۱۳۶۲)، اعتضادی (۱۳۸۰)، دادگر (۱۳۸۲)،

1. Kaufmann, D. ; Arat, K. ; Massiomo, M

2. Guerrero, M. ; RodriguezOreggia, E

شفیعی خورشیدی (۱۳۸۵)، محمدپناه (۱۳۸۶)، قلی‌پور و نیک رفتار (۱۳۸۶)، آmondسن (۲۰۰۰)، یاسر (۲۰۰۵)، سلدادیو و هان (۲۰۰۶)، کیمویو (۲۰۰۷)، اسکانلان (۲۰۰۸) آلاتاس (۲۰۰۹) و سلیم (۲۰۰۹) هر کدام بخش‌هایی از عوامل سازمانی مؤثر بر فساد اداری را مورد بررسی قرار داده‌اند.

باتوجه به نتایج استخراج شده از تحقیق عوامل مؤثر بر فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری، عموماً در سطح سازمانی و فردی که در سطح سازمانی شامل عدم شفافیت برگزاری مناقصات در قراردادهای، عدم شفافیت در برگزاری مزایده‌ها، ضعف در سیستم کنترل‌های داخلی، سیستمی نبودن صدور صورت‌وضعیت‌ها، وجود فساد در دستگاه نظارتی، مشکلات مربوط به جذب، آموزش و نگهداری افراد متخصص و متعهد، ناکارآمدی سیستم ارزیابی عملکرد سازمانی (سیستم پاداش و تنبیه)، نظام حقوق و مزایای ناکافی، وجود فرصت‌های زیاد فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری، وجود حساب مشترک بین کارفرما و پیمانکار، عدم پلاک‌گذاری و ثبت و ضبط اموال و ماشین‌آلات، ارتباطات شبکه‌ای و روابط زنجیره‌ای و... و در سطح فردی زیاده‌خواهی، ضعف اطلاعاتی (فقر اطلاعات) موجود در سازمان به‌منظور کشف سریع فساد و مبارزه با آن، بی‌اعتمادی کارکنان به سلامت سیستم و کارایی واحد نظارتی، افزایش تدریجی فساد، ترجیح منافع فردی به منافع سازمانی، وجود حرص و طمع ذاتی، کاهش فرهنگ صبر و تلاش و پشتکار در افراد، افزایش تخلفات در کارکنان قدیمی، ضعف اطلاعاتی (فقر اطلاعات) موجود در سازمان به‌منظور کشف سریع فساد و مبارزه با آن، ضعف اعتقادات مذهبی کارکنان، عدم اطمینان از تأمین اقتصادی در آینده، وضعیت نامطلوب اقتصادی و معیشتی کارکنان، وجود تعارض منافع و... می‌باشد؛ لذا به نظر می‌رسد چنانچه کنترل و نظارت به شکل صحیح انجام نگیرد، مانند ویروس پخش می‌شود؛ زیرا در صورتی که فردی در سطح بالاتر در سلسله‌مراتب سازمانی از خطا و فساد همکارش چشم‌پوشی کند، افراد دیگر چه در سطح پایین، چه در لایه‌های بالاتر سازمانی به‌مرورزمان با دیدن این مسئله به‌نوعی الگوبرداری می‌کنند و رویه ناصحیح را نوعی الگوی صحیح می‌پندارند. وقتی این اتفاق بیفتد، روزبه‌روز فساد سازمانی توسعه می‌یابد. به نظر می‌رسد شناسایی گلوگاه‌های فساد در مراکز اقتصادی و پیمانکاری از اهمیت بسیاری برخوردار است و می‌تواند به توسعه پایدار و عدالت اجتماعی کمک کند. با استفاده از روش‌هایی مانند تقویت

سیستم کنترل‌های داخلی و مدیریت ریسک، ایجاد نظام حسابرسی و بازرسی قوی، ارتقاء شفافیت و نیز افزایش نظارت و آموزش کارکنان، می‌توان گلوگاه‌های فساد را در مراکز اقتصادی و پیمانکاری شناسایی و به طور مؤثری کنترل و با آن برخورد کرد. اصلاح مؤثر بر علل و عوامل فسادزا مانند نظام قراردادها، نظام حسابرسی و بازرسی، موضوع شفافیت، نقص در نظارت و کنترل، وجود تعارض منافع و... ضروری است.

هدف نهایی این است که مراکز اقتصادی و پیمانکاری، به‌عنوان یکی از بخش‌های مهم و مؤثر در توسعه اقتصادی و عمرانی کشور، بتوانند با اعتماد و انتظار جامعه همراه باشند و در مسیر رشد و پیشرفت کشور سهمی فعال داشته باشند.

به‌منظور موفقیت در شناسایی گلوگاه‌های فساد، لازم است که مراکز اقتصادی و پیمانکاری از رویکردهای یکپارچه و نظام‌مند برای پیشگیری و مبارزه با فساد استفاده کنند. همچنین تعامل و همکاری با نهادهای دولتی، سازمان‌های نظارتی و بخش خصوصی نیز برای تقویت شناسایی و مبارزه با فساد بسیار حائز اهمیت است. با اتخاذ این رویکردها و اقدامات، مراکز اقتصادی و پیمانکاری می‌توانند فرصت‌هایی را برای بهبود عملکرد و ایجاد روند توسعه پایدار فراهم کنند.

پیشنهادهای تحقیق

تشویق به مشارکت عمومی: تشویق و ترویج مشارکت عمومی و شرکت‌های مردم‌نهاد در مبارزه با فساد و شناسایی گلوگاه‌های آن می‌تواند به تأمین نظارت عمومی و افشای اطلاعات مربوط به فساد کمک کند. ایجاد فرصت‌های مشارکت عمومی، همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد و ایجاد پلتفرم‌های آنلاین جهت ارسال شکایات و گزارش‌های فساد، می‌تواند تأثیر قابل توجهی در شناسایی و پیشگیری از گلوگاه‌های فساد در مؤسسات پیمانکاری داشته باشد. در نهایت برای شناسایی گلوگاه‌های فساد در مؤسسات پیمانکاری نیازمند تمرکز و تعهد مدیران و مسئولان است. ارتقاء فرهنگ انضباطی و اخلاقی: ارتقاء فرهنگ انضباطی و اخلاقی در مؤسسات پیمانکاری می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. از طریق تقویت مسئولیت، انضباط سازمانی، حفظ اصول اخلاقی و تعهد به رفتارهای مسئولانه و شفاف، می‌توان فرهنگی سالم برای مقابله با فساد ایجاد کرد.

ایجاد سیستم جایزه و تشویق: ایجاد سیستمی برای جایزه‌دهی و تشویق به رفتارهای صحیح و پیشگیری از فساد می‌تواند مؤثر باشد. ارائه پاداش‌های مالی و غیرمالی برای کارکنان و مدیرانی که در شناسایی گلوگاه‌های فساد و پیشگیری از آن دخیل هستند، می‌تواند توجه و تعهد به مبارزه با فساد را افزایش دهد.

ارتقاء تفکر اجتماعی مسئولانه: تشویق به تفکر اجتماعی مسئولانه و ارتباط مؤثر با جامعه می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. مسئولان مؤسسات پیمانکاری باید ارتباط فعال با جوامع محلی، نهادهای مردم‌نهاد و سایر ذی‌نفعان را برقرار کنند تا از تجربیات و شاهدان فساد بهره‌برداری کنند و همکاری مؤثری در مبارزه با فساد داشته باشند.

استفاده از فناوری‌های نوین: استفاده از فناوری‌های نوین مانند هوش مصنوعی، تحلیل داده‌ها، رمزنگاری، خودکارسازی و سیستم مدیریت ارتباط با مشتری (CRM) می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. این دستگاه‌ها می‌توانند الگوها و رفتارهای غیرمعمول در رابطه با مشتریان و شرکای تجاری را تشخیص داده و اطلاعات مربوطه را به مدیران ارائه کنند.

ایجاد سازوکارهای مستندسازی و حفاظت از شاهدان: سازوکارهای مستندسازی مؤثر؛ مانند حفظ مکاتبات رسمی، ضبط صدا و تصویر و استفاده از نرم‌افزارهای مستندسازی، می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. همچنین باید حفاظت از شاهدان و گزارش‌دهندگان فساد تضمین شود تا از ترس و تهدیدات محتمل در ارائه اطلاعات و شهادتی جلوگیری شود.

توجه به مدیریت ریسک: تمرکز بر مدیریت ریسک‌های مرتبط با فساد و شناسایی گلوگاه‌های محتمل، می‌تواند در پیشگیری از فساد مؤثر باشد. شناسایی، ارزیابی و کنترل ریسک‌های مرتبط با فساد در همه فرآیندهای کلیدی مؤسسات پیمانکاری، از جمله تدارکات، قراردادهای، پرداخت‌ها و حسابرسی‌ها، اهمیت بالایی دارد.

توسعه قوانین و مقررات مبارزه با فساد: دولت و سازمان‌های ذی‌ربط باید قوانین و مقررات قوی و کارآمد و دارای قابلیت اجرا را در حوزه مبارزه با فساد ایجاد کنند و اجرای آنها را پیگیری کنند. این مورد شامل تنظیم قوانین ضدفساد، تعیین مجازات‌های سخت برای افراد متخلف می‌شود.

توسعه شفافیت: توسعه شفافیت در عملکرد مؤسسات پیمانکاری و افشای اطلاعات مهم می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد مؤثر باشد. منتشر کردن اطلاعات مالی و عملکرد، ارائه گزارش‌های عمومی و تسهیل دسترسی عموم به اطلاعات مربوطه می‌تواند به ارتقاء شفافیت و شناسایی مستند فساد کمک کند.

همکاری بین‌المللی: تسهیل همکاری و تبادل اطلاعات بین‌المللی در زمینه مبارزه با فساد می‌تواند در شناسایی گلوگاه‌های فساد کمک کند. این همکاری شامل اشتراک تجربیات، انتقال دانش و همکاری با سازمان‌های بین‌المللی مرتبط مانند سازمان ملل، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) و سازمان مبارزه با فساد^۱ می‌شود.

1. Transparency International

فهرست منابع

- Neu, Dean (2019) ; "Accounting for extortion", Accounting, Organizations and Society, Vol. 2019, pp. 1 -14.
- Liao, Jing & Smith, David & Liu, Xutang (2019) ; "Female CFOs and accounting fraud: Evidence from China", Pacific Basin Finance Journal, Vol. 2019, No. 53, pp. 449-463
- Saito, Yoshie (2018) ; "Are longtenured CEOs rent seekers? Analysis of cash compensation and post disposal performance", Advances in Accounting, Vol. 2018, pp. 1 -15.
- Charles A. Malgwi, (2016) ,"Corollaries of corruption and bribery on international business ", Journal Of Financial Crime, Vol. 23 No. 4 pp. 948 964
- Gans Morse, Jordan & Borges, Mariana & Makarin, Alexey & Mannah Blankson, Theresa & Nickow, Andre & Zhang, Dong (2018) ; "Reducing bureaucratic corruption: Interdisciplinary perspectives on What works", World Development, Vol. 2018, No. 105, pp. 171 -188
- Barro, R. and. Xavier, S. (2015) "Economic Growth", Cameron, K. S. (1981). "Domains of Organizational Effectiveness, Academy of Management Journal,
- COSO (2016). "About us", Available at: <http://www.coso.org/aboutus.htm>. [Online] 26 October 2016.
- COSO, (2013). Internal Control —Integrated Framework, framework.
- COSO, (2013). Internal Control —Integrated Framework, Internal Control over External Financial Reporting: A Compendium of Approaches and Examples.
- GAO Standards for Internal Control in the Federal Government 2014.
- Lawrence, A. Minutti Meza, M. Vyas, D. (2010). Relation between Internal Control over Financial Reporting and Internal Control over Operations: Evidence from Privacy Breaches, www.alastairlawrence.net/wpcontent/uploads/LMVInternalControl.pdf
- Accountant Donald Nicolaisen and Corporation Finance Division Director Alan Beller Regarding New COSO Guidance on Section 404 Compliance (October 26) , Availabt: <http://www.sec.gov/news/pres/2005-153.htm>. [Online] [26 Octobe 2016].
- Ahadinia, Naseruddin (2014), ways to increase productivity, Tadbir. Tehran: Industrial Management Organization, No. 157 (In Persian).
- Rashidi, Ahmad Reza; Raisi, Leila. (2016) Examining the effects and consequences of financial corruption on human rights, Social Development Quarterly (formerly Human Development), Summer, 2016, 11, No. 4, pp. 237-254. (In Persian).
- Azar, Adel and Momeni, Mansour. (2013), statistics and its application in management. Tehran: Somit Publications, first volume Aghaei, Rooh A... (2014) "Relationship between information technology and efficiency") Master's degree thesis, Tehran, Faculty of Accounting and Management, Allameh Tabatabai University, Department of Management (In Persian). - Hozoori, M., Gard, A; and Goldust, M. (2014). Examining the factors affecting the occurrence of failure in the financial control system of executive bodies. Accounting Knowledge, 15 (59): pp. 41-19 (In Persian).
- Rahimian, Narges (2014); Examining economic corruption and ways to fight it; economic magazine; 14th year numbers 9 and 10; Azar and January 2013: pp. 103-116. (In Persian).

- Sarafizadeh, Asghar and Ali Panahi, Ali (2014), Management Information Systems, Theories, Concepts, Applications and Systems Design, Tehran: Mir Publications, fifth edition. (In Persian).
- Gurbanzadeh, Mansour (2014), Productivity Management, Tehran, social, economic, scientific and cultural monthly Kar and Jameh. (In Persian).
- Ejali, Mehdi; Azimi, Hossein; Ghasemian Sahibi, Iman. (2014) Presenting the hybrid ANP-DEMATEL approach for factor analysis. (In Persian).
- Effective extra-organization in the emergence of administrative and financial corruption in government organizations, Strategic Management Research, Autumn, 2014, No. 20, 58 pp. 11(In Persian).
- Jafari Samimi, Ahmed; Elmi, Zahra (Mila); Sayadzadeh, Ali. (2018) Corruption, government size and degree of economy in growth models (In Persian).
- Jafarieh, Zahra Sadat; Tahirpur Police Station, Habib Elah. (2013) Identifying effective factors to prevent financial violations in the country's tax affairs organization, development management process, summer, 2014, period, 28, number 2, pp. 46-19(In Persian).
- Jamali Asgoi, Seyyed Jamal; Bakshaishi Ardestani, Ahmed; Bani Hashemi, I dance. (2018) Political Economy of Corruption in the Islamic Republic of Iran, Majlis and Strategy Quarterly, Spring, 2019, Number 27, 101 pp. 33-58(In Persian).
- Real, Mehri; Abdi, Saeed Reza; Arabs, Asghar; Jalali, Mohammad. (2017) Legal challenges of the supervision of the Court of Accounts in dealing with financial corruption and crimes arising from it in executive bodies, Private and Criminal Law Research Quarterly, Winter, 2017, No. 38, pp. 34(In Persian).
- Delevingan, Sohrab; Sharif Karimi, Mohammad; Khalundi, Zainab. (2013) Investigating the effect of the basic economic knowledge index on the relationship between the understanding of financial corruption and growth (dynamic panel data approach), scientific research quarterly, economic growth and development research, summer, 2013, number 4, 15, 104-87 pp. (In Persian).
- Rahnavard, Faraj Elah; Tahirpur police station, Habibullah; Rashidi; Azam (2008) Identifying the factors affecting financial corruption among the employees of executive bodies, executive management research journal, first half, 2010, number 10, 1 pp. 35-51(In Persian).
- Zahidgharvi, Mehdi; Karimi Patanlar, Saeed; Elmi, Zahra (Mila); Gilak Hakimabadi, Mohammad Taghi. (2016) The causes, effects and trends of financial corruption in Iran's economy: the approach of Adideh's works - the causes of Adideh, two quarterly journals of economic studies and policies, autumn and winter, 2016 issue, 2 pp. 101-126(In Persian).
- Sepherdoost, Hamid; Ibrahim Nesab, Samaneh. (2014) The effect of financial administrative corruption control on the financial development of the life insurance market, Insurance Research Journal, Spring, 2015, No. 31, 1 pp. 101-81(In Persian).
- Salmanpour, Abbas; Hadi Tabar, Ismail. (2013) Iran's legislative criminal policy in accepting the preventive requirements of the Merida Convention, World Politics Scientific Research Quarterly, Spring, 2013, Volume 3, Number 1, pp. 269-300(In Persian).
- Shafii, Shahram; Hemtinejad, Mehr Ali; Flight, Yusuf. (2016) Explaining the effect of organizational and managerial factors on the incidence of financial administrative corruption in sports organizations (case study of Gilan province), Sports Management and Development Quarterly, Spring, 2017, No. 7, pp. 12-109(In Persian).

- Kathiri, Maliha; Kamalzadeh, Hossamuddin. (1395). Investigating the effective factors on increasing the productivity of manpower based on Hersey and Goldsmith's model (Achio model) (case study, region six of gas transmission operations). (In Persian).
- Momeni, Mansour and Active Qayyomi, Ali (2009); Analyzing statistical data using SPSS, third edition, author's publisher. (In Persian).
- Kiani, Paknoosh; Pourezat, Ali Asghar. (2013) Investigating the factors affecting the reduction of financial corruption in government organizations and research institutes, quantitative studies in management, autumn, 2013, number 4, 3 pp. 46-19(In Persian).
- Mousavi Dost, Seyyed Mohammad. (2018) Causes and Consequences of Administrative Corruption, New Research Approaches in Management and Accounting Quarterly, Winter, 2018, Number 3, 25 pp. 34-43(In Persian).
- Mansouri, Hossein; Rezaei, Zahra; Sajjadi, Seyed Nasrallah; Mohammadi, Morteza. (2016) Identifying and prioritizing indicators of financial corruption in sports organizations of the country with a hierarchical analysis approach, Sports Management and Development Quarterly, Fall, 2018, No. 8, 3 pp. 57 70(In Persian).
- Nazarinejad, Mohammad Reza; Esfandiari Far, Khashayar. (2015) Comparative study of the International Convention against Financial Corruption and the Law on Improving the Health of the Administrative System and Combating Corruption, Criminal Law Research Journal, Spring and Summer, 2015, No. 1, pp. 215-191(In Persian).
- Nowrozi, Aziz Allah; Rostami, Vali; Shekarchizadeh, Masoud. (2017) Legal obstacles to deal with tax corruption, Private and Criminal Law Research Quarterly, Autumn, 2017, No., 37 pp. 2-11(In Persian).

